

forces of the UNR and the army of Denikin ended with the establishment of the Bolshevik authorities in Ukraine, which resulted in the departure of most of the political and public figures.

Key words: Polish Political Forces, Brest Peace, UCR, Ministry of Polish Affairs.

Bilobrowiec O. POZYCJA POLSKICH SIŁ POLITYCZNYCH NA UKRAINIE WOBEC WSPÓŁPRACY Z WŁADZAMI UKRAIŃSKIMI (KONIEC 1917-1918).

W artykule przedstawiono stanowisko polskich sił politycznych na Ukrainie wobec polityki i działań władz ukraińskich, pokazano swoją reakcję na niezależność UPR i podpisanie pokoju Brzeskiego. Przeciwnie podstawowe zasady ideowe doprowadziły do oderwania udziału w rządzie sił nacjonalistycznych i konserwatywnych. Liberalno-demokratyczny obóz wezwał do współpracy z władzami ukraińskimi i został wprowadzony we władzach ustawodawczych i wykonawczych. PPS-lewica odmówiła od współpracy z władzami ukraińskimi po rewolucji bolszewickiej na podstawie wspólnych interesów klasowych z bolszewikami. Dojście do władzy sił konserwatywnych wodzą hetmana P. Skoropadskiego był wspierany przez polskich konserwatystów. Liberali w tej sytuacji odmówili współpracować.

Słowa kluczowe: Polskie siły polityczne, Pokój Brzeski, UCR, Ministerstwo Spraw Polskich.

УДК 342.5:94(477)«1917/1921»

DOI 10.33287/10186

Сухобокова О.О.,

к.і.н, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету ім.Тараса Шевченка

ol-ha@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр. У ВІЗІЇ Н. ГРИГОРІЄВА

Публікація присвячена розгляду національного та соціального аспектів Української революції 1917–1921 рр. у концепції національно-державного будівництва Н. Григорієва. Як самостійник за переконаннями, метою українського національно-визвольного руху він вважав здобуття національно-політичного суверенітету України, а як соціаліст-революціонер, один з теоретиків етичного соціалізму, обґрунтовував необхідність соціальної революції та побудови соціально орієнтованої української держави на принципах «трудової демократії». На його переконання, Українська національна революція мала яскраво виражене соціальне забарвлення, а одночасне вирішення національного та соціального питань стали її головними завданнями та особливостями.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Никифор Григорієв, національно-державне будівництво в Україні, Українська партія соціалістів-революціонерів.

Український громадсько-політичний діяч, вчений та публіцист Никифор Якович Григорієв (9 лютого 1883 р., м. Бурти Черкаського повіту Київської губернії – 5 серпня 1953 р., м. Нью-Йорк, США) належав до когорти найактивніших учасників Української революції 1917–1921 рр. Він входив до Центральної Ради та її Малої ради, був делегатом Трудового конгресу, міністром та товаришем міністра освіти

Української народної республіки доби Центральної Ради і Директорії, очолював Раду солдатських депутатів Київського військового округу, згодом на еміграції став одним з лідерів українського осередку у Чехословаччині та першим директором Української служби «Голосу Америки».

Увійшовши до проводу Української революції з уже сформованою національно-політичною позицією та досвідом участі в українському національно-культурному русі, Н. Григоріїв став не лише її учасником, а й теоретиком національно-державного будівництва в Україні, який виробив власну концепцію побудови української держави. Однією з її прикметних рис було те, що Н. Григоріїв не розмежовував соціально-економічний і національно-політичний аспекти; вони для Н. Григорієва були єдиним цілим, що має забезпечити гідне існування будь-якого народу. Оскільки сьогодні, як і сто років тому, Україна перебуває на етапі пошуку оптимальної моделі державотворення, яка б відповідала не лише національно-політичним, а й соціально-економічним прагненням своїх громадян, звернення до теоретичних побудов і досвіду творців Української народної республіки є актуальним та може мати практичне значення.

Наукове вивчення спадщини та політичної діяльності Н. Григорієва було започатковане ще в другій половині 1990-х років Т. Бевз, яка, зокрема, приділила значну увагу його концептам народовладдя та оцінкам Української революції 1917–1921 рр. [1; 2; 3]. Певний внесок у дослідження означених проблем належить і авторці даної публікації [15; 16; 17]. Однак поряд із відносно добре вивченою концепцією політичного самовизначення української нації Н. Григорієва, його бачення національного та соціального чинника в Українській революції досі не стало предметом окремого розгляду.

Метою даної публікації є висвітлення поглядів Н. Григорієва на національний та соціальний аспекти будівництва української держави у 1917–1921 рр.

Як і чимало сучасників, Никифор Григоріїв – виходець з невеликого містечка, син вчителя церковно-приходської школи – з дитинства мав підстави для роздумів про національне та соціальне упослідження українців. Поряд з певними особливостями вдачі та виховання, освіти й самоосвіти, зокрема впливу народницької ідеології, це привело його до вироблення імперативу служіння

власному народу, що стало життєвим та політичним кредо майбутнього політика. Саме цим Н. Григорієв мотивував відмову навчатися в Київському університеті та здобуття натомість фаху вчителя. Вчителювання у школах повітових міст і містечок України та участь у національно-культурному русі початку ХХ ст. укріпили його переконання, що український народ потрібно «освідомлювати», визволити з-під влади царату та відстоювати його соціально-економічні інтереси.

На думку Н. Григорієва, від початку особливістю Української революції 1917–1921 рр. було те, що, набувши яскравого національного забарвлення, вона водночас мала і глибинний соціальний зміст. «В українській революції, – наголошував він, – соціальні вимоги так переплелися з національними, що їх жадним способом розділити не можна було» [11, с. 197–199]. Аналізуючи передумови революції, політик чимало уваги приділяв саме соціальним причинам, які були тісно пов'язані з політичними. Найважливішим чинником, на його думку, стало позбавлення громадянських прав і свобод простого населення – селян, робітників, міщан – й водночас «упривілейоване становище дворян-поміщиків, бюрократії, військового старшинства та почасти духовенства» [11, с. 32–33]. Поряд з політично-правовою нерівністю існувала ще більш виразна майнова нерівність, а аграрне питання потребувало негайного розв'язання [11, с. 35]. Гострота цих проблем посилювалася упослідженням українців у культурній сфері та церковно-релігійному житті.

Таким чином, наголошував Н. Григорієв, український народ, більшість якого становили селяни – найбільш пригнічена та найбільш зацікавлена в зміні суспільних відносин його частина – і став основною рушійною силою революції (принагідно зазначимо, що важливою рушійною силою революції він вважав і національну інтелігенцію, в той час як українському робітництву, з огляду на його порівняно невелику кількість, приділяв значно менше уваги). «Історичні умови довели український народ до того, що він мусив боротися за своє визволення з-під гніту 1) національно-державного; 2) соціально-економічного. Кажучи словами Драгоманова: на Україні соціальне визволення означає і національне, а національне – соціальне..., – розвивав політик свою думку. І доходив висновку, який став орієнтиром у всій його політичній та державній діяльності. – Визначення української нації може йти лише одночасно обома шляхами» [19, арк. 81].

На той час це цілком відповідало прагненням українців. Як відзначав Н. Григорієв, у 1917 р. «соціалісти увійшли до певної міри в моду. Майже кожен, хто змагався за свободу, називав себе соціалістом... Через те революція в Росії і Україні перебрала забарвлення соціалістичного руху» [11, с.104–105]. Невипадково найбільшу народну підтримку у 1917 р. мали соціалістичні сили, зокрема Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). Її програма, що на паритетній основі поєднувала національну та соціальну складові, найповніше відображала позиції Н. Григорієва. Тож цілком закономірно він став членом цієї партії і невдовзі ввійшов до її проводу, ставши одним з лідерів та ідеологів [20, арк. 339].

Йому імпонувала позиція УПСР у національно-політичній сфері. Виступаючи за широку національно-територіальну автономію України у складі федеративної Російської держави, УПСР характеризувала бажаний політичний устрій як демократично-федеративну республіку та наполягала на негайному скликанні Українських установчих зборів для вироблення і затвердження основних засад та форм реалізації автономного статусу України [22]. З досягненням політичної свободи УПСР ставила за мету організувати український народ для боротьби за соціально-економічні інтереси всіх працюючих. Ще до початку революції поряд із вимогами запровадження національно-територіальної автономії України есери включили до своєї програми положення щодо низки соціальних і культурних реформ [22]. Аналізуючи перебіг революції, Н. Григорієв доходив висновку, що такі резолюції відображали самостійний характер Української революції – це вже була не українізація російської революції, а самостійна українська революція [11, с. 196]. Головна відмінність, на його думку, полягала у програмних засадах: «Євангеліє українське відмінне від російського. Бо говорило інші слова про землю, війну і державну самоуправу» [11, с. 206].

Одним із основних пунктів у програмі партії поставало вкрай важливе для українського селянства земельне питання. Вирішити його українські есери планували шляхом соціалізації землі. Характерною відмінністю соціалізації, порівняно із націоналізацією (пропагованою іншими партіями, наприклад українськими та російськими соціал-демократами – УСДРП, РСДРП), було те, що національні ресурси і виробництво мали перейти не до профспілок робітників чи

кооперативів споживачів (фактично, змінити власника з капіталіста на державу, тобто бюрократичний чиновницький апарат), а до всіх громадян, які через створені ними ж ради могли б розпоряджатися своєю власністю – кожен працівник мав стати самостійним суб'єктом права власності. Таким чином, на думку Н. Григорієва, «система соціалізації забезпечує кожному громадянину не тільки участь у володінні добрими й виробництвами, що дає йому економічну волю, а разом з тим забезпечує й політичну волю» [7, с. 24].

На відміну від, приміром, голови Центральної Ради М. Грушевського – також члена УПСР, – який вважав першочерговим завданням вирішення національно-державних проблем, для Н. Григорієва здійснення соціалізації засобів виробництва, у першу чергу землі, було не відокремленим від політики, суто економічним заходом, а навпаки – одним із головних напрямків політичного реформування українського суспільства. Він був переконаний, що соціалізація сприятиме втіленню в життя й однієї із фундаментальних засад соціалістичної держави як суспільства рад працюючих громадян (він був одним з ідеологів саме такої моделі влади та навіть очолював спеціальну урядову комісію УНР з вироблення закону «влада рад» на початку 1918 р.). Перебудова відносин власності, вважав політик, мала створити основу для принципово нового типу держави – так званої «трудової демократії». Це цілком відповідало програмній настанові революційного (есерівського) соціалізму про будівництво суспільства вільних громад, яка йшла ще від М. Драгоманова. Держава при цьому була не метою, а допоміжним засобом.

Загалом позиція УПСР на початковому етапі Української революції цілком збігалася із політичними поглядами Н. Григорієва. А як авторитетний діяч серед українських есерів, він також безпосередньо впливав на вироблення політико-ідеологічних засад партії. Зокрема, його значним внеском як ідеолога і теоретика не лише до програмних засад партії есерів, але і до української політичної думки початку ХХ ст. можна вважати концепцію національно-державного будівництва в Україні 1917–1921 рр., що так чи інакше відображена практично в усіх його працях [17].

Вважаючи національно-політичну та соціально-економічну складові рівнозначними в Українській революції, Н. Григорієв все ж надавав пріоритет

вирішенню питання національно-політичного статусу України. Й, будучи за своїми переконаннями на той час фактично самостійником (з 1907 р. здобуття незалежності він називав стратегічною метою українського руху), з тактичних міркувань у 1917 р. відстоював автономний статус України, як і УПСР та й Центральна Рада в цілому.

Виходець із села Н. Григоріїв усвідомлював, що селянство, в переважній більшості не маючи виразної національної свідомості, не здатне досягнути важливості створення національної держави [11, с. 181–182]. «Національно несвідома етнографічна маса українських селян і робітників в першу чергу мріяла про землю, а який буде державний лад – російський чи український, монархічний чи республіканський – то її менше обходило», – резюмував він, аналізуючи розкладку суспільних сил в Україні 1917 р. [20, с. 339]. Опосередковано це підтвердили рішення Всеукраїнського селянського з'їзду в Києві 28 травня – 2 червня 1917 р., який одноставно підтримав курс на здобуття автономії України і водночас рішуче відкинув ідею проголошення незалежності [13].

Політик був переконаний, що лише, коли український селянин усвідомить, що без української влади не матиме ні землі, ні громадянських свобод, він буде зацікавлений у здобутті своєї держави; точно знатиме, для чого, з чим, і за що він бореться, розуміючи, що відстоює свої власні інтереси. Саме в такому порядку – формування національної свідомості – революційна боротьба за національну незалежність – будівництво власної держави, – і йшла, за Н. Григорієвим, українська революція, що відповідало виведеній ним формулі: «нація–революція–держава» [2, с. 53].

До того ж на початку революції владу на місцях в Україні ще утримував російський чи проросійський апарат. Саме слабке представництво українців в органах влади Н. Григоріїв вважав однією з головних проблем Української революції [19, арк. 83]. Проголошення самостійності, не підкріплене організацією суспільства, його національною і політичною свідомістю, за неможливості захистити суверенітет зброєю, лише зашкодить українській справі, вважав він: «Самостійність не лише сповіщається, а й мусить бути охоронена військовою силою і її треба виборювати. На цей шлях організації боротьби, а не порожніх заяв саме стала Українська Центральна Рада» [11, с. 89].

Водночас Н. Григорієв наполягав на тому, що українці мають всі – історичні, політичні та моральні – підстави проводити незалежну політику. Автономізм, який він відстоював, означав суверенне право українського народу та його політичного проводу самостійно встановлювати той чи інший устрій [8]. Автономія України в його уявленні фактично є формою втілення ідеї самостійності України в конкретний історичний період, і, що принципово важливо, автономія є настільки широкою, наскільки її бачать самі українці – «самостійність по суті, а не по формі» [21, арк. 16]. Тобто йдеться про формулювання політичних і моральних засад суверенітету України, права її народу самому обирати для себе форми політичного, національного та соціального устрою. А входження України до федеративної Росії, на думку Н. Григорієва, було не провідною метою, а засобом досягнення завдань Української революції на конкретному етапі [4, с. 315].

Нині можемо оцінювати позицію і дії Н. Григорієва, як цілком виправдані й ефективні. На них цілковито можна екстраполювати тезу авторитетного дослідника Української революції 1917–1921 рр. В. Солдатенка: «Без великої загрози помилитися можна стверджувати, що будь-яка інша ідеологічно-політична конструкція, окрім гасла “широка національно-територіальна автономія у федеративній, демократичній республіці Росії” не могла так сколихнути українські маси, згуртувати їх, спрямувати до спільної мети» [14, с. 6]. Виходячи з цього і висловлюючи позицію УПСР, на Всеукраїнському національному конгресі в квітні 1917 р. Н. Григорієв заявив: «Ми хочемо волі. Визнаємо, що міцно забезпечить її нам тільки федеративна республіка з широкою автономією України, і за цю автономію будемо так само боротися з централістичними бажаннями, як боролися з царями» [9]. Свобода, як основна суспільна цінність і мета українського визвольного руху, коли самостійність України і необхідність демократичних змін в суспільстві ставляться на перше місце, була для Н. Григорієва суттю суспільно-політичного процесу, а автономія – формою їх досягнення у конкретний історичний період.

Логічно, що після так званої «Жовтневої революції», виходячи з низки внутрішньополітичних українських проблем та впливу геополітичних чинників, політик виступив за рішуче й остаточне відмежування від більшовицької Росії. «Ніякі петроградські правительства нам ладу не дають, добра нам не роблять, бо

побиваються тільки за свою владу, а тому нема чого нам на них і поглядати. Нехай наш народ сам собою править, нехай має свою ні од кого не залежну державу. Сам собі пан і хазяїн» [12], – резюмував Н. Григорієв своє обґрунтування проголошення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради.

Соціальний характер української держави, за концепцією Н.Григорієва, мав бути реалізований через політичний устрій у формі так званої «трудої демократії», що цілком відповідало його імперативу суспільно-політичної самодіяльності українського народу: «Починаючи від доісторичних часів аж до сеї пори, український народ, як тільки міг творити свою владу, то творив її у формі рад, “без холопа і без пана”... оце традиція української народної влади» [5, с. 19]. При цьому, політик чітко розмежовував владу українських народних рад та більшовицьких рад («советів») – так звану «радянську владу», доводячи, що це принципово різні поняття, і намагався боротися із «більшовизацією рад» як голова Ради солдатських депутатів Київського військового округу. Н. Григорієв розглядав ради як вищий прояв представницького народовладдя, а не партійної диктатури. До речі, на відміну від марксистів – соціал-демократів, й особливо більшовиків, – в системі рад він не ставив на перше місце ради робітничих депутатів, як і взагалі інтереси міського робітництва. Хоча, з другого боку, дотримувався доктрини так званої «трудої демократії», за якої повнотою всіх, у першу чергу політичних прав, могли користуватися тільки трудящі – селяни, робітники, працююча інтелігенція. Адже, на його думку, «найкращі форми (громадського і приватного життя – *О. С.*) може створити для себе саме трудове населення, а тому будівництво української державності мусить бути лише справою його рук» [5, с. 31].

Як соціаліст, Н. Григорієв був вірним традиційному для відповідної ідеології класовому підходу. Однак, у той же час намагався поєднати його із загальнодемократичним, що знайшло вияв у декларованому ним постулаті правової рівності всіх громадян і державних гарантій його дотримання. Демократична держава мусить дбати про права й інтереси всіх своїх громадян, незалежно від їхнього соціального стану [6, с. 5], – наполягав Н. Григорієв у своїй праці «Партія всіх працюючих», що відображає погляди автора доби Української революції 1917–1921 рр. Привертає увагу й думка, що соціальні інтереси не лише диференціюють

суспільне життя, а при відповідній політиці, навпаки, можуть бути потужним інтегруючим фактором. «Не тільки інтереси праці, – писав він, – які їх усіх (громадян – *О. С.*) зв'язують в одно, а й інші інтереси, які так само в'яжуть їх в одно ціле. А такими спільними інтересами, oprіч інтересів праці, у них є інтереси державні, національні, культурні, вселюдські» [6, с. 20].

Ці твердження свідчать про те, що, будучи соціалістом-революціонером, тобто об'єктивно – захисником інтересів найбільш вразливих верств населення – Н. Григорієв постає і як послідовний державник, який турбується про задоволення потреб всього народу, а не певної його частини. При чому, в його поглядах простежується не лише взаємозв'язок класових та державних інтересів, а й їх певна ієрархія – превалюють державно-національні потреби українців. Адже лише задовольнивши їх, вважав Н. Григорієв, можна гарантувати права і свободи кожної з верств населення. Втім, шлях до реалізації цих прав та свобод політик вбачав у трудовій – отже, за визначенням уже обмеженій, причому якраз класово, не повній демократії.

Щодо класового характеру майбутньої держави, то Н. Григорієв постає як прихильник селянсько-робітничого характеру майбутньої Української республіки, здатної забезпечити трудящим достатній рівень життя та соціальні гарантії шляхом їх широкого представництва у владних структурах. Такі переконання ґрунтувалися на своєрідній візії України, один із фрагментів якої був сформульований політиком у промові «Трудова програма й українська еміграція» (опублікованій вже наприкінці 1920-х років, але такій, що відображає позицію Н. Григорієва і за доби УНР): «Українська нація прокинулася як нація всіх працюючих. Це виразно відбилося і на складі її революційного представництва – Української Центральної Ради... Українська Центральна Рада склалася як представництво лише трудових мас, бо інших українських мас не було, – наголошував Григорієв, – Трудова нація не могла мати іншої політики, як захист трудових інтересів» [19, арк. 81].

Власне, й причини поразки Української революції Н. Григорієв вбачав у соціальній сфері: «Відхід від трудової демократії в організації наших сил та перехід на диктатури окремих груп, відхід від захисту інтересів всієї трудової маси української нації й перехід на захист інтересів окремих її груп – це головна причина нашого розпорошення, а через те й поразки» [19, арк. 83]. Він звертав увагу, що

Українська революція до 1919 року поступово втратила свою суть – боротьба за інтереси трудового народу, – з подачі більшовиків та їхніми зусиллями змістивши акценти на користь задоволення інтересів «люмпен-пролетарської голоти», фактично, – галасливої юрби. Не відкидаючи важливості задоволення інтересів будь-якої працюючої групи населення, він наголошував на переоцінці більшовиками здібностей робітничо-селянської верстви в державному управлінні [10, с. 8–9].

Таким чином, можемо констатувати, що у баченні Н. Григорієва національна та соціальна складова постають не лише в тісному взаємозв'язку, а й як взаємодоповнюючі рівнозначні чинники побудови українським народом своєї держави. На його думку, лише так, за умови синергії національного та соціального аспектів Української революції, українці могли повною мірою реалізувати принцип самодостатності та самодіяльності української спільноти і створити сильну суверенну державу й успішне суспільство. Цей принциповий підхід Н. Григорієва до розбудови української держави та розроблені ним практичні кроки до його реалізації заслуговують не лише на науковий аналіз, а й цілком могли б бути використані у розробці певних політичних стратегій розвитку демократичного представницького суспільства в Україні за умов проведення політики децентралізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бевз Т. Держава в теоретичних концепціях Н. Григорієва // Нова політика. – 1993. – № 3. – С. 38–42.
2. Бевз Т. Н. Я. Григорієв – політик і вчений: монографія. – К.: ІММБ, 2002. – 285 с.
3. Бевз Т. Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н. Григорієва): монографія. – К.: ППІЕНД, 2004. – 248 с.
4. Гр. Наш. Визволення всіх трудящих. – Прага, 1923. – 341 с.
5. Гр. Наш. Народна влада на Україні. – Б. м., 1922. – 40 с.
6. Гр. Наш. Партія всіх працюючих. – Прага – Львів – Ляйпціг: Вільна спілка, 1923. – 20 с.
7. Гр. Наш. Способи заведення соціалістичного ладу. – Прага – Львів – Ляйпціг: Вільна спілка, 1923. – 47 с.
8. Григор'єв Н. Якої республіки треба людям? – К., 1917. – 16 с.
9. Григорієв Н. Коло автономії // Нова Рада. – 1917. – 25 квітня.
10. Григорієв Н. Соціалізм, хамство та правовий лад. – Прага – Львів – Ляйпціг: Вільна спілка, 1923. – 36 с.
11. Григорієв Н. Спогади «руїнника» про те, як ми руйнували тюрму народів, а як будували свою хату. – Львів, 1937. – 262 с.
12. Григорієв Н. Через що Україна мусіла оповістити себе самостійною? // Народна воля. – 1918. – 27 січня.
13. Самостійність чи автономія? // Народна воля. – 1917. – 1 червня.

14. Солдатенко В. Ф. Третій універсал Центральної ради і плани федеративного переустрою Росії // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 3–11.
15. Сухобокова О. Концепція і тактика національно-державного будівництва в Україні за доби Центральної Ради Н. Я. Григор'єва // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 78–87.
16. Сухобокова О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н. Я. Григор'єва (1883–1953 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2008. – 266 с.
17. Сухобокова О. Політичне самовизначення української нації за доби Центральної Ради: бачення Н. Григор'єва // Чорноморський літопис: науковий журнал. – Вип. 8. – Миколаїв, 2013. – С. 66–74.
18. Христюк П. Замітки і матеріяли до історії української революції 1917–1920. В 4-х т. – Відень, 1922. – Т. 1.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 2.
20. ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 22.
21. ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 42.
22. Чого домагається УПСР? // Боротьба. – 1917. – 1 травня.

Sukhobokova O. NATIONAL AND SOCIAL COMPONENTS OF UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921 IN N. HRYHORYIV'S VISION

The paper considers the national and social aspects of the Ukrainian revolution of 1917–1921 in the conception of the national-state construction by N. Hryhoryiv. Public figure and politician Nykyfor Hryhoryiv was one of the active participants and theorists of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the Minister of Education of the Ukrainian People's Republic, a member of the Central Rada, one of the leaders of the Ukrainian party of Socialist-Revolutionaries. He created the original conception of national-state construction in Ukraine of that period, which is relevant today.

According to him, the Ukrainian national revolution of 1917–1921 had a pronounced social color, and simultaneous solution of national and social issues became its main task and distinctive feature. He considered the achievement of Ukraine's national sovereignty as the goal of the Ukrainian national liberation movement in the national-political sphere. At the same time, as a socialist-revolutionary, one of the theorists of ethical socialism, he stressed the necessity of a social revolution and construction of the Ukrainian state on the principles of «labor democracy».

Based on these principles and the political situation in 1917, N. Hryhoryiv advocated a democratic federal republic and wide autonomy of Ukraine – its full sovereignty in internal affairs. Subsequently, when the situation changed, instead of autonomy, he demanded full independence of Ukraine from Russia.

According to his opinion, the social character of the Ukrainian state was to be realized through a political system in the form of the so-called labor democracy, which corresponded to his principle of social and political freedom of the Ukrainian people. His concept gives each citizen not only the right to vote in elections, but also gives him the tools of constant and direct influence on the solution of all issues – from production to general political.

The national and social components of N. Hryhoryiv's conception are not only closely linked but mutually complement each other in the creation of the Ukrainian state. In his opinion, only in such a way the Ukrainians could fully create a strong independent state and a successful society.

Key words: *Ukrainian Revolution of 1917–1921, N. Hryhoryiv, national-state construction in Ukraine, Ukrainian party of socialist-revolutionaries.*

Suchobokowa O. NARODOWE I SOCJALISTYCZNE SKŁADNIKI UKRAIŃSKIEJ REWOLUCJI 1917–1921 LAT PRZEZ WIZJĘ N. GRYGORIJIWA

Publikacja poświęcona rozpatrzeniu narodowego i socjalnego aspektów Ukraińskiej rewolucji 1917–1921 lat zgodnie z koncepcją narodowo-państwowego budownictwa N. Grygorijiwa. Jako niepodległościowiec za przekonaniem, celem ukraińskiego narodowo-wyzwoleńczego ruchu on uważał zdobycie narodowo-politycznej suwerenności Ukrainy, a jako socjalista-rewolucjonista, jeden z teoretyków socjalizmu etycznego, uzasadniał niezbedność rewolucji socjalnej i utworzenia socjalnie

skierowanego państwa ukraińskiego na zasadach «demokracji pracowitej». Według jego przekonań Ukraińska rewolucja miała jaszkrawo wyrażone socjalne zabarwienie, a jednoczesne rozwiązanie narodowego i socjalnego problemów były jej głównymi zagadnieniami i szczegółami.

Słowa kluczowe: *Ukraińska rewolucja 1917–1921 lat, Nikifor Grygorijiw, narodowo-państwowe budownictwo na Ukrainie, Ukraińska partia socjalistów-rewolucjonistów.*

УДК: 355.27 (477) “1918/1920”: 82-94

DOI 10.33287/10187

Ляскович Р.С.,
аспірант кафедри історії України
Кам’янець-Подільського національного
університету ім. Івана Огієнка
liaskovich@ukr.net

МОБІЛІЗАЦІЇ ДО ДІЄВОЇ АРМІЇ УНР 1918-1920 РР.: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ (ЗА СПОГАДАМИ УЧАСНИКІВ)

У статті аналізуються мемуарні джерела військових керівників, учасників бойових дій на території Правобережної України у 1918–1920 рр., які видані (перевидані) в Галичині, діаспорі і незалежній Україні упродовж ХХ – поч. ХХІ ст. У них певною мірою відображено військове будівництво, зокрема проведення мобілізаційних заходів для наповнення війська необхідним особовим складом, організацію новобранців, їх навчання та відправлення до фронтових частин для виконання свого військового обов’язку.

З’ясовано також особистості мемуаристів та у більшості випадків їх роль у подіях, що відбувалися в той час у Наддніпрянщині, їх участь у проведенні мобілізаційних акцій. Наведено цікаві деталі та оцінки, які свідчать про особливості проведення мобілізації до Дієвої армії УНР у різних місцевостях упродовж зазначеного періоду.

Ключові слова: *мемуари (спогади), Дієва армія УНР, мобілізація, особовий склад, вишкіл, дезертирство.*

Для того щоб об’єктивно дослідити процес українського державотворення на початку ХХ століття, звісно, не можна обійтися без опрацювання відповідної джерельної бази. Хоча зазначена проблема має актуальне значення для сьогодення, слід визнати, що воєнний та мобілізаційний аспект Української революції за спогадами досліджено недостатньо. Можна констатувати, що серед розробок сучасних вітчизняних дослідників не так багато наукових праць, в яких широко використано мемуарні свідчення учасників подій. Інформаційне значення цих видань безсумнівне, тому що вони достовірно зафіксували авторське бачення ходу, результатів і особливостей проведення мобілізаційних заходів, що не завжди враховано сучасними істориками при підготовці своїх праць.

Метою статті є встановлення кола і джерелознавчої цінності свідчень мемуаристів, авторів спогадів, учасників та свідків подій, їх ролі у процесі